

SABINA REJMAN

KRASNE – DZIEJE DEMOGRAFICZNE MIEJSCOWOŚCI OD 1786 ROKU DO DRUGIEJ POŁOWY XIX WIEKU NA PODSTAWIE KSIĄG METRYKALNYCH

Parafia w Krasnem została ufundowana przez Małgorzatę Rzeszowską z córkami Ofką i Katarzyną dokumentem z 4 marca 1412 r.¹ Pierwszy kościół wzniesiony w tej miejscowości w 1430 r. spłonął w czasie najazdu tatarskiego w 1624 r. Drugi, drewniany, zbudowany w 1627 r., podupadł z biegiem czasu. Trzeci z kolei, murowany, wznosił w 1742 r. Jerzy Ignacy Lubomirski, ówczesny właściciel latyfundium rzeszowskiego, w skład którego wchodziło między innymi Krasne. Konsekrował świątynię biskup Wacław Hieronim Sierakowski dnia 14 września 1752 r. pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP. To w tym kościele mieszkańcy parafii chrzcili swoje dzieci, wstępowali w związek małżeński i polecali w modlitwach swoich zmarłych.

Od powstania parafii w Krasnem należała do niej także część wsi Powietna (obecnie Pobitno) z ludnością katolicką oraz sąsiedni Strażów, który własnej parafii

---

DR HAB. SABINA REJMAN, PROF. UR, pracownik naukowo-dydaktyczny Instytutu Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego, zainteresowania badawcze: historia Galicji – zagadnienia demograficzne, społeczne, obyczajowe, funkcjonowanie samorządu gminnego. Kontakt: srejman@post.pl

1. Niniejszy artykuł w formie referatu został wygłoszony na konferencji z okazji jubileuszu 600-lecia parafii w Krasnem, która odbyła się 2 marca 2013 r. w tej miejscowości.

doczekał się dopiero po drugiej wojnie światowej. Przedstawione w niniejszym artykule fakty demograficzne dotyczą miejscowości Krasne, a nie całej parafii².

Podstawowe informacje demograficzne o ruchu naturalnym ludności zawierają księgi metrykalne, w których odnotowywano chrzty (ewentualnie urodzenia), śluby i zgony. Powszechny obowiązek zapisywania udzielonych w parafii chrztów i ślubów wprowadził w Kościele rzymskokatolickim sobór trydencki w 1563 r. W Polsce powtórzył ten nakaz synod piotrkowski prymasa kardynała Bernarda Maciejowskiego w 1607 r. Rejestrację zmarłych nakazał dla Kościoła powszechnego *Rytuał rzymski* z 1614 r., a w Polsce *Rytuał piotrkowski* z 1631 r. Rejestracja metrykalna upowszechniła się jednak dopiero w pierwszej połowie XVIII w.³ Po pierwszym rozbiórze Polski Austria wprowadzała własne metody zarządzania państwem. Przedmiotem jej zabiegów było między innymi wprowadzenie nowoczesnego systemu ewidencji ludności. W latach 1772-1776 władze usiłowały oszacować liczbę ludności zajętej prowincji. Wykorzystywały w tym celu tworzącą się administrację cywilną i wojskową oraz niektóre staropolskie instytucje kościelne, bez większego jednak powodzenia. Od 1776 do 1784 r. wprowadzano pierwszą reformę metrykalną. Państwo przystąpiło do reformowania struktur parafialnych, które miały pełnić funkcję ogniw administracji państwowej. Wprowadziło również nowy formularz metrykalny, cechujący się tabelarycznym układem treści. Prowadzenie metryk zostało dostosowane do wzorów dokumentacji państwowej, to znaczy urodzenia, śluby i chrzty rejestrowano odrębnie dla poszczególnych miejscowości. Rządca parafii miał obowiązek składania corocznych sprawozdań dotyczących ruchu naturalnego ludności w miejscowościach należących do parafii. Nowy formularz wprowadzono jednak zbyt pośpiesznie, a ponieważ zrywał z tradycyjnymi formami zapisu, jego wdrażanie przebiegało opornie. Druga reforma metrykalna z 1784 r. poprzedzona została akcją informacyjną wśród duchowieństwa oraz nadaniem proboszczom katolickim (łacińskim i unickim) statusu urzędników stanu cywilnego, również wobec wyznań akatolickich, dzięki czemu administracja cywilna i wojskowa zyskała usankcjonowany prawnie dostęp do dokumentów kościelnych. Formularz austriacki funkcjonował w Kościele polskim jeszcze po II wojnie światowej⁴. Obejmował on następujące informacje

2. A. Gliwa, *Krasne*, w: *Encyklopedia Rzeszowa*, red. nac. J. Draus, Rzeszów 2004, s. 256-257; J. Półciwiatek, *Latyfundium Rzeszowskie*, w: *Dzieje Rzeszowa*, T. I, pod red. F. Kiryka, Rzeszów 1994, s. 562-564; *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, T. IV, pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, Warszawa 1883, s. 626-627.
3. C. Kuklo, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 91-93.
4. Z. Budzyński, *Ludność pogranicza polsko-ruskiego w drugiej połowie XVIII wieku*, T. I, Przemysł-Rzeszów 1993, s. 83-89.

w księdze urodzonych: rok, miesiąc i dzień urodzenia dziecka; numer domu, imię/imiona ochrzczonego, płeć, pochodzenie dziecka (małżeńskie, pozamałżeńskie), imiona i nazwiska rodziców oraz ich wyznanie, imiona i nazwiska rodziców chrzestnych i ich zawód lub określenie pozycji społecznej. W księdze zaślubionych notowano: rok, miesiąc i dzień ślubu; numer domu; imię i nazwisko, wyznanie, wiek, stan cywilny dla każdego z nowożeńców z osobna; imię i nazwisko oraz zawód lub określenie pozycji społecznej świadków ślubu. Dane umieszczane w księdze zmarłych dotyczyły: roku, miesiąca i dnia zgonu, imienia i nazwiska zmarłego oraz jego wyznania, płci, wieku, a także rodzaju choroby lub przyczyny śmierci⁵.

Analizie poddane zostały księgi metrykalne parafii rzymskokatolickiej w Krasnem dotyczące miejscowości Krasne obejmujące okres od 1786 r. do 1879 r. dla urodzeń, do 1872 r. dla ślubów i do 1863 r. dla zgonów. Są one przechowywane w Archiwum Państwowym w Rzeszowie⁶. Jak wskazuje data początkowa w Krasnem rozpoczęto stosowanie nowego formularza z dwuletnim opóźnieniem, to jest od 1786 r., a nie od 1784.

Cały okres, którego dotyczą badane metryki, czyli od początkowej daty 1786 r. do najpóźniejszej daty końcowej, czyli 1879 r., zawiera się w czasie określonym jako porządek demograficzny sprzed pierwszego przejścia demograficznego, którego pierwsze symptomy w Galicji K. Zamorski datuje na 1880 r.⁷. Pierwsze przejście demograficzne polegało na zmianie reguł rozwoju ludności. Dotychczasowe wysokie współczynniki urodzeń i zgonów, dające w efekcie znikomy, a okresowo nawet ujemny przyrost naturalny, zaczęły się obniżać. Jako pierwszy zmalał współczynnik zgonów w efekcie szeroko rozumianego postępu cywilizacyjnego, w wyniku którego warunki życia ludności uległy poprawie, a w konsekwencji spadła umieralność niemowląt, a trwanie życia stopniowo zaczęło się wydłużać. Ponieważ prawdopodobieństwo przeżycia dzieciństwa wzrosło, małżeństwa stopniowo zaczęły ograniczać liczbę dzieci w rodzinie, co umożliwiały upowszechniające się sposoby kontroli urodzeń, koncentrując się

5. S. Rejman, *Ludność podmiejska Rzeszowa w latach 1784-1880. Studium demograficzno-historyczne*, Rzeszów 2006, s. 39.

6. Archiwum Państwowe w Rzeszowie, *Zespół 1107/0 Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Krasnem*, sygn. 1-5 (urodzenia), sygn. 1-3 (małżeństwa), sygn. 1-3 (zgony). Sygn. 1 obejmuje lata 1786-1830 dla urodzeń i zgonów oraz lata 1786-1831 dla małżeństw; sygn. 2: 1830-1844 dla urodzeń, 1831-1846 dla małżeństw, 1831-1847 dla zgonów; sygn. 3: 1844-1857 dla urodzeń, 1846-1872 dla małżeństw, 1847-1863 dla zgonów; sygn. 4: 1857-1864 dla urodzeń; sygn. 5: 1864-1879 dla urodzeń.

7. Więcej na ten temat patrz: K. Zamorski, *Transformacja demograficzna w Galicji na tle przemian ludnościowych innych obszarów Europy Środkowej w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, Kraków 1991.

w zamian na zapewnieniu potomstwu lepszych warunków życia, wykształcenia i startu życiowego. Funkcje opiekuńcze wobec osób starszych obok potomków pełniło także państwo, co również zmieniało wcześniejszą sytuację, w której jedyne oparcie na starość stanowiły dzieci. W rezultacie obniżenia współczynnika umieralności, a w ślad za nim współczynnika urodzeń, przyrost naturalny ponownie kształtował się na niewielkim poziomie, jak w okresie przed pierwszym przejściem demograficznym, ale wynikał z innych przesłanek⁸. Zatem czas, którego dotyczą badane księgi metrykalne z Krasnego, to okres, w którym rozwój ludności przebiegał zgodnie z prawami natury i cechował się charakterystycznymi dla tego okresu wysokimi współczynnikami urodzeń i zgonów

Nie wszystkie jednak urodzenia i zgony zostały odnotowane, co kieruje uwagę na problem wiarygodności ksiąg metrykalnych⁹. O dokładności rejestracji metrykalnej decydowała obsada parafii, odległość miejscowości od kościoła parafialnego, postawa ludności wobec wymogów rejestracji. Proboszczowie poświadczający swoim podpisem metryki chrztów, ślubów i zgonów w Krasnem w badanym okresie to: Dionizy Paślawski (1788-1796), Józef Brochocki (1797-1812), Leon Załęski (1812-1822), Wojciech Waxmundzki/Waksmundzki (1822-1829), Wojciech Wołczyński (1830-1832), Józef Jankowski (1839-1872), Jan Broda (1873-1880). Jedynie w latach 1833-1838 zamiast podpisów proboszcza w księgach metrykalnych widnieją podpisy administratorów: Józefa Motyła (1833-1835) i Jana Michalskiego (1836-1838). Parafia miała więc – z wyjątkiem jednego okresu – ciągłą opiekę duszpasterską proboszcza, co zapewne przekładało się na dobrą znajomość jej mieszkańców i najważniejszych faktów z ich życia. Do prowadzenia starannej rejestracji metrykalnej mobilizowały wizytacje dekanalne, a wpisy dziekanów rzeszowskich poświadczające jej fakt regularnie pojawiały się w księgach¹⁰.

Do wymiernej oceny kompletności zapisów metrykalnych służy kilka współczynników. Liczba chrztów przypadających na jeden ślub powinna wynosić ponad 4,5. Liczba chrztów w przeliczeniu na jeden zgon powinna przewyższać 1,0. Prawidłowa struktura płci noworodków wykazuje 105-107 chłopców na każde

8. M. Okólski, *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Warszawa 2005, s. 125-134.

9. Wiele uwagi temu problemowi poświęciła I. Gieysztorowa. Patrz teje autorki: *Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII-XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R.19, 1971, nr 4, s. 557-603; *Od metryk do szacunków ludności*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 12, nr 2, s. 283-298; *Rodzina staropolska w świetle badań demograficznych. Zarys problematyki w: Społeczeństwo staropolskie*, pod red. A. Wyczańskiego, t. II, Warszawa 1979, s. 159-175; *Szlacheckie i chłopskie rodziny północnego Mazowsza u schyłku XVIII wieku w: Studia nad gospodarką, społeczeństwem i rodziną w Europie późnofeudalnej*, Lublin 1987, s. 319-332; *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976.

10. S. Rejman, *Ludność podmiejska Rzeszowa...*, s. 44-49.

100 dziewczynek. W Krasnem w latach 1786-1830 na jeden ślub przypadało 4,21 chrztów. W kolejnym okresie 1831-1872 wskaźnik ten nieznacznie wzrósł do 4,27¹¹. Choć są one niższe od wartości uznanej za minimum, to jednak nieznacznie. Prawidłowo kształtuje się przelicznik liczby chrztów przypadających na jeden zgon. W latach 1786-1830 wynosił 1,12; w latach 1831-1863 miał wartość 1,08 – w obydwu więc wypadkach ponad jeden¹². W normie mieści się też przelicznik liczby urodzonych chłopców przypadających na każde 100 urodzonych dziewczynek, który w latach 1787-1830 wynosił 105,81, natomiast w latach 1831-1879 – 106,63¹³. Ogólna ocena wiarygodności ksiąg metrykalnych Krasnego w omawianym okresie wypada pozytywnie.

W latach 1787-1879 w Krasnem miało miejsce 3 794 chrztów, w latach 1786-1866 725 ślubów i w latach 1786-1863 2 645 zgonów¹⁴. Materiał statystyczny, który stanowi ich dokumentacja, może być analizowany metodą agregatywną (zwaną też zbiorczą lub sumaryczną) i rekonstrukcji rodzin (czyli nominatywną). Metoda agregatywna polega na analizie chrztów, ślubów i zgonów w sposób zbiorczy i anonimowy i pozwala na poznanie podstawowych trendów rozwojowych populacji. Rekonstrukcja rodzin wymaga odtworzenia demograficznych losów rodzin na podstawie imiennego przyporządkowania parom małżeńskim wszystkich wydarzeń demograficznych ich dotyczących, do czego niezbędny jest większy nakład pracy i czasu¹⁵.

Chrzty, śluby, zgony, a współcześnie także rozwody składają się na ruch naturalny. W latach 1786-1830 rocznie w Krasnem miały miejsce średnio 33 chrzty, w latach 1831-1879 – 47. Ślubów w pierwszym okresie było przeciętnie 8 w ciągu roku, a w latach 1831-1866 wartość ta wzrosła do 11. Średnio na rok przypadało w pierwszym okresie 30 zgonów, natomiast w latach 1831-1863 – 39. Na wzrost tej wartości niewątpliwie wpływ miały epidemie. Po obliczeniu wielkości przyrostu naturalnego (różnicy między liczbą chrztów i zgonów) i przeliczeniu jego wartości przypadającej na jeden rok otrzymujemy wynik

11. W latach 1786-1830 w Krasnem odnotowano 1508 chrztów i 358 ślubów, w latach 1831-1872 – 1916 chrztów i 449 ślubów. Patrz: S. Rejman, *Ludność podmiejska Rzeszowa...*, s. 50-51.

12. W latach 1786-1830 w Krasnem odnotowano 1508 chrztów i 1344 zgony, w latach 1831-1863 – 1408 chrztów i 1301 zgonów. Patrz: tamże, s. 50-51.

13. W latach 1787-1830 w Krasnem odnotowano 765 chrztów chłopców i 723 dziewczynek, w latach 1831-189 – 1190 chrztów chłopców i 1116 chrztów dziewczynek. Patrz: tamże, s. 54.

14. Tamże, s. 267-269.

15. C. Kuklo, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej...*, s. 156-195.

niespełna 4 osoby, o które corocznie zwiększała się społeczność Krasnego w wyniku zmian spowodowanych ruchem naturalnym¹⁶.

Rytm rozwoju ludności zakłócały epidemie. W księdze zmarłych w Krasnem ślad zostawiły: ospa z 1797 r., febra z 1806 r. oraz cholera z lat 1831, 1848, 1854-1855¹⁷. Wszystkie te choroby były łatwe do rozpoznania dzięki charakterystycznym objawom zewnętrznym oraz dużemu zasięgowi. Ospa zbierała żniwo przede wszystkim wśród dzieci, a przekonanie o bezsilności wobec dużej ich umieralności było głęboko zakorzenione. Ofiarą cholery padali głównie dorośli, a zgony nią powodowane, które prowadziły do rozpadu rodzin, były boleśniej odczuwane. Febra nie oszczędzała żadnej kategorii wiekowej. W skrajnych wypadkach doprowadzała do wymierania całych rodzin.

Stosując metodę agregatywną do analizy chrztów poczynić można wiele ustaleń. Zwraca uwagę fakt, iż nie odnotowano żadnego przypadku urodzenia martwego, co zresztą nie powinno dziwić, ponieważ istniały wątpliwości, czy odpowiednim miejscem byłyby księga ochrzczonych, czy też zmarłych, a poza tym wiele takich przypadków nie zgłaszano. Urodzenia bliźniacze stanowiły około 1% wszystkich do 1830 r. i 2% po tej dacie. Wzrost należy tłumaczyć przede wszystkim poprawą dokładności rejestracji metrykalnej, w mniejszym stopniu zaznaczającym się spadkiem umieralności noworodków¹⁸. Od 1813 r. wprowadzono w prawodawstwie austriackim rozróżnienie pomiędzy datą urodzenia a datą chrztu. Pozwoliło to na ustalenie, w jakim czasie po urodzeniu następował chrzest. Zgodnie z prawodawstwem kościelnym powinien być się odbywać *quam primum*, czyli jak najszybciej, które to określenie zostało podane w *Rytuale ambrożyjskim* z 1582 r. i powtórzone w Polsce w *Rytuale piotrkowskim* z 1631 r., a następnie przez synody diecezjalne. Chociaż termin ten narażał na niebezpieczeństwo zdrowie nowo narodzonego dziecka, za jeszcze większe zagrożenie uznawano śmierć bez tego sakramentu i przestrzegano wspomnianej zasady. W Krasnem chrzest odbywał się najczęściej następnego dnia po urodzeniu (około 60%), ewentualnie tego samego dnia (ponad 20%). Przypadki chrztu drugiego dnia po urodzeniu stanowiły nieco ponad 10%. Po tym terminie chrzczono niewiele dzieci, ale wraz z upływem czasu wyraźnie pojawiła się tendencja do odkładania czasu chrztu. Była ona zauważalna przede wszystkim w miastach, ale

16. S. Rejman, *Ludność podmiejska Rzeszowa...*, s. 59. Patrz też tejże autorki: *Pogranicze w mikroskali. Chrztów, śluby i pogrzeby w społeczności łacinników i unitów w końcu XVIII i XIX w. na przykładzie Krasnego i Tarnawki*, w: *Dwa pogranicza: Galicja Wschodnia i Górny Śląsk. Historia – Problemy – Odniesienia*, pod red. Z. Budzyńskiego i J. Kamińskiej-Kwak, Rzeszów 2003, s. 173-187.

17. S. Rejman, *Ludność podmiejska Rzeszowa...*, s. 69-70.

18. Tamże, s. 82-83.

w Krasnem także obyczaje związane z chrztem ulegały zmianie. W przypadku chrztów odkładanych powyżej dwóch dni po urodzeniu na dzień ceremonii wybierano przeważnie niedzielę, chociaż od 1831 r. popularność zaczęła zdobywać również czwartek¹⁹. Ważną decyzją był wybór rodziców chrzestnych dla dziecka. Starano się, aby były to osoby cieszące się poważaniem w danej społeczności, które w razie potrzeby mogły służyć dziecku rzeczywistą pomocą. W miarę dorastania we wzajemnej relacji chrześniak-chrzestny zaczynały przeważać obowiązki chrześniaka wobec chrzestnego. Jak świadczą zapisy w księgach metrykalnych Krasnego, rodzina właścicieli Krasnego – Aniela i Michał Kochanowscy oraz dzieci Aniela z poprzedniego małżeństwa – Amelia Skrzyńska i Eustachy Skrzyński stosunkowo często występowali w roli rodziców chrzestnych. Najczęściej trzymali do chrztu dzieci Andrzeja Misiewiczza, przedstawiciela dominium kraśnieńskiego i Amelii oraz dworskiego kucharza Tomasza Rąba i Rozalii. W takich wypadkach dzieci często otrzymywały imię po chrzestnych, jako pierwsze lub kolejne. Jako rodzice chrzestni w Krasnem pojawiali się również przedstawiciele mieszczaństwa. Najczęściej jednak funkcję tę pełnili członkowie rodziny lub sąsiedzi²⁰. Równie ważną kwestią było imię dziecka. Wśród ludu „zwyczaj nadawania imion świętego, w którego dzień dziecko przyszło na świat, był i jest do dziś dnia częsty. Nie stosowano go zbyt ściśle; rzecz zrozumiała, że nadawano dzieciom tylko takie imiona, które były w okolicy używane, omijając patronów mało znanych na korzyść któregoś z najbliższych w kalendarzu”²¹. We wsiach dekanatu rzeszowskiego najpopularniejsze imiona nadawane chłopcom to Jan, Wojciech, Józef, Antoni, Michał, Walenty, Marcin, Andrzej, Tomasz, Jakub, Franciszek, Wawrzyniec, Paweł, Stanisław, Sebastian w latach 1786-1830 oraz Jan, Wojciech, Józef, Walenty, Michał, Franciszek, Andrzej, Marcin, Jakub, Tomasz, Antoni, Stanisław, Piotr, Paweł w latach 1831-1880. Ten zestaw imion funkcjonował mimo upływu lat, zmieniała się w niewielkim stopniu jedynie ich kolejność w rankingu popularności, a pojedyncze imiona były zastępowane nowymi, cieszącymi się większym uznaniem. Wśród imion nadawanych dziewczętom zdecydowanie najpopularniejszymi były Marianna i Katarzyna. Pozostałe to Zofia, Agnieszka, Anna, Jadwiga, Magdalena, Franciszka, Małgorzata, Regina, Rozalia, Róża, Ewa, Agata, Helena w pierwszym okresie oraz Zofia, Anna, Tekla, Agnieszka, Magdalena, Wiktoria, Maria, Jadwiga, Franciszka, Agata, Rozalia, Małgorzata, Apolonia w drugim. W przypadku imion dziewczęcych zwraca uwagę dominacja dwóch z nich oraz większe zróżnicowanie zestawu imion, jak

19. Tamże, s. 84-87.

20. Tamże, s. 87-95.

21. J.S. Bystroń, *Księga imion w Polsce używanych*, Warszawa 1938, s. 31.

również jego wyraźniejsza podatność na zmiany²². Imiona wielokrotne nadawano rzadko. W Krasnem stanowiły one niespełna 3% przypadków. Były wyrazem aspiracji rodziców dążących do zbliżenia się do wyższych warstw społecznych chociażby poprzez powszechny wśród nich zwyczaj nadawania dzieciom imion wielokrotnych. Często wiązało się to z proszeniem na chrzestnych przedstawicieli warstw wyższych i nadawaniu dziecku ich imienia jako drugiego, rzadziej trzeciego. Natomiast warstwy wyższe zazwyczaj nie poprzestawały na jednym imieniu dla swoich dzieci. Chłopcy z reguły otrzymywali trzy lub cztery imiona, dziewczynki dwa. Na przykład syn Antoniego i Anieli Skrzyńskich został ochrzczony we wrześniu 1801 r. jako Stanisław Eustachy Józef, natomiast jego siostry bliźniaczki urodzone w 1803 r. dostały po dwa imiona²³.

Przy analizie ślubów zawartych w Krasnem przy użyciu metody agregatywnej podstawowe kwestie stanowią stan cywilny i wiek nowożeńców oraz rozkład sezonowy ślubów. Wśród małżeństw zdecydowanie dominują związki pierwsze, to jest zawarte przez osoby stanu wolnego. Stanowiły one nieco ponad 60% wszystkich małżeństw. Drugie co do częstości występowania są małżeństwa zawierane pomiędzy wdowcem a panną (15-19%). Śluby kawalerów z wdowami były równie częste jak wdowców z wdowami. Ich udział wahał się w granicach 10%. W przeszłości związki powtórne wynikały przede wszystkim z konieczności zapewnienia właściwego funkcjonowania gospodarstwa i rodziny, co wymagało obecności zarówno gospodyni i żony, jak i gospodarza i męża. Kawalerowie w Krasnem żenili się mając 25-26 lat, panny wychodziły za mąż mając 21-22 lata. Najmłodsze liczyły 13-14 lat, ale były to przypadki wyjątkowe. Ich wiek wraz z upływem czasu minimalnie wzrastał. Wdowcy powtórnie stający na ślubnym kobiercu mieli przeciętnie 42-44 lata, wdowy natomiast 35-37. Miesiąc wybierany na zawarcie związku małżeńskiego, szczególnie w przypadku związków pierwszych, zależał głównie od decyzji młodej pary, w przypadku związków powtórnych w większym stopniu uzależniony był od sytuacji rodzinnej nowożeńców. Przestrzegano jednak zasady nie zawierania ślubów w okresie Wielkiego Postu i Adwentu, starano się też unikać okresów wyczerpanej pracy w polu. W Krasnem śluby najczęściej były zawierane jesienią w październiku i listopadzie po zakończeniu prac polowych (ponad 20% wszystkich ślubów). Chętnie wybierano również wrzesień oraz przypadający na karnawał luty (ponad 10%). W marcu i grudniu małżeństw prawie nie było (sporadyczne przypadki stanowią dużo poniżej 1%). Trudno natomiast

22. S. Rejman, *Ludność podmiejska Rzeszowa...*, s. 95-107.

23. Tamże, s. 107-112.

dopatrzyć się wyraźnych preferencji co do wyboru dnia tygodnia na zawarcie małżeństwa z wyjątkiem tej, że popularnością cieszył się wtorek. Poza tym wybierano również niedzielę i poniedziałek (w okresie do 1830 r.) oraz środę (po 1831 r.). Nie unikano natomiast specjalnie piątku, chociaż ten dzień, podobnie jak i środa, poświęcony był tradycyjnie wspomnieniu Męki Pańskiej. Prawo cywilne austriackie wymagało potwierdzenia ważności zawarcia związku małżeńskiego przez dwóch świadków – mężczyzn. W Krasnem przeważnie były to osoby zamieszkałe w tej miejscowości, wywodzące się z kręgu rodzinnego lub sąsiedzkiego. Inne miejsce zamieszkania najczęściej wiązało się z pochodzeniem z tej miejscowości pana młodego. Świadek wyróżniający się pozycją społeczną w wiejskiej wspólnotie Krasnego, na przykład zakrystianin, organista, zarządca kasy kościelnej, wójt, ekonom, leśniczy przeważnie przydawał splendoru uroczystości zaślubin. Wyróżniały się śluby przedstawicieli ziemiaństwa lub ich najbliższego kręgu. Wówczas zamiast dwóch świadków mogła się pojawić wielokrotność tej liczby²⁴.

Sumaryczna analiza pogrzebów pozwala uzyskać odpowiedzi na pytania o płeć, wiek i przyczynę zgonu zmarłych. Największa umieralność cechowała niemowlęta (od czterech tygodni do roku życia) oraz dzieci, za które uważano osoby do ukończenia 14 roku życia. Od tego wieku przechodziły one do kategorii dorosłych. W podrzeszowskich wsiach udział zmarłych dzieci przed ukończeniem pierwszego roku życia wynosił około 30% wszystkich zgonów i kształtował się na typowym dla ówczesnych realiów życia poziomie. Dzieci w wieku 1-13 lat stanowiły 26% zmarłych w latach 1786-1830 i 22% w okresie po 1831 r., czyli ich umieralność nieco zmalała. Przyczyny zgonów określone były przez urzędowych oglądaczy zwłok. Byli to mężczyźni cieszący się zaufaniem wśród lokalnej społeczności z racji swojego statusu, wieku, doświadczenia życiowego, ale nie posiadający wiedzy medycznej. Najczęściej więc pojawiała się jako określenie mors ordinaria lub mors naturalis, czyli śmierć zwyczajna lub naturalna. W przypadku zgonów niemowląt i dzieci odnotowywano ponadto choroby układu oddechowego, brak sił żywotnych, konwulsje, choroby układu pokarmowego. Dzieci po ukończeniu pierwszego roku życia padały też ofiarą wypadków, jak utonięcie, poparzenie, poturbowanie przez zwierzęta gospodarskie, upadek z wysokości. Większa umieralność cechowała chłopców z powodu słabszej odporności charakterystycznej dla tej płci oraz częstszego ulegania wypadkom. Jeśli komuś udało się szczęśliwie przeżyć niebezpieczny okres dzieciństwa, mógł liczyć na dożycie przeciętnie co najmniej 45 roku życia.

---

24. Tamże, s. 128-172.

Średnia wieku zmarłych w Krasnem liczona dla osób, które ukończyły 14 lat, wynosiła w latach 1786-1830: 52 lata dla mężczyzn, 49 dla kobiet i 50 lat dla obu płci. W następnym okresie, czyli w latach 1831-1863, spadła ona do 46 lat dla mężczyzn, 48 dla kobiet i 47 dla obu płci. Przyczyną zmniejszenia wartości średniej wieku zmarłych po 1831 r. były epidemie, które w tym właśnie czasie szczególnie gnębiły ludność. W pierwszym okresie średnia dla mężczyzn była większa, co można wyjaśniać zwiększoną umieralnością okołoporodową kobiet. W drugim okresie to średnia wieku kobiet była nieznacznie wyższa, na co mogła mieć wpływ ich większa odporność na choroby. Wśród przyczyn zgonów, usystematyzowanych w ogólnych kategoriach, oprócz pojawiającego się najczęściej określenia mors ordinaria duży udział miały choroby zakaźne (zwane wówczas nagminnymi), choroby układu oddechowego, uwiąd wiekowy, śmierć na skutek wypadku. Wiele przypadków zgonów określono w sposób bardzo zindywidualizowany, na podstawie objawów zewnętrznych, co uniemożliwia zakwalifikowanie ich do którejś z kategorii chorób. Jako przyczyna zgonu pojawiały się także głód i bieda. Często poprzedzały one okres epidemii, a zmarłych z głodu wędrownych żebraków i włóczęgów znajdowano przy drogach i na opłotkach wsi. Mogli oni też być nosicielami choroby²⁵.

Metoda rekonstrukcji rodzin polega na przepisaniu metryk chrztów, ślubów i zgonów w formie bazy danych, a następnie w oparciu o te informacje na odтворzeniu losów par małżeńskich poprzez przyporządkowanie im wydarzeń demograficznych. Podstawą rekonstrukcji w Krasnem stały się związki małżeńskie zawarte przez nowożeńców stanu wolnego w latach 1786-1843. Dla 129 przypadków udało się ustalić daty zgonu obojga małżonków. Dla dalszych 109 rodzin dysponujemy informacją o śmierci tylko jednego z nich, natomiast dalsze losy wdowca czy wdowy pozostają nieznanne. Rekonstrukcja rodzin pozwala na ustalenie odstępu protogenetycznego (czas od zawarcia ślubu do przyjścia na świat pierwszego dziecka) oraz odstępów intergenetycznych (okresy pomiędzy narodzinami kolejnych dzieci). Od zawarcia związku małżeńskiego do narodzin pierwszego dziecka młode małżeństwa oczekiwały w Krasnem średnio trzy lata. W przypadku panien młodych poniżej 17 roku życia był on jeszcze dłuższy. Odstępy pomiędzy narodzinami kolejnych dzieci wynosiły niespełna trzy lata. Przeciętnie w rodzinach będących pierwszym związkiem dla obojga małżonków na świat przychodziło prawie sześcioro dzieci, z czego

25. Tamże, s. 201-241. Więcej na temat zgonów patrz: S. Rejman, *Demograficzne fakty śmierci w księgach metrykalnych z lat 1784-1880 z podmiejskich okolic Rzeszowa*, w: *Choroba i śmierć w perspektywie społecznej w XIII-XXI wieku*, pod red. D.K. Chojeckiego, E. Włodarczyka, Warszawa 2010, s. 187-203.

przed ukończeniem 14 roku życia umierało ponad 40%. Małżeństwa bezdzietne stanowiły 5% wszystkich związków. Największa ustalona liczba dzieci wynosiła piętnaścioro i dotyczyła dwóch rodzin: Szymona Wisza i Reginy z domu Węgrzyn oraz Jakuba Szpyrki, dla którego były to dzieci z trzech małżeństw. Kobiety zwykle pierwszy raz zostawały matkami mając 22 lat, a ostatni – w wieku 38 lat. Dla mężczyzn wartości te wynosiły odpowiednio 28 i 48 lat. Dla kobiet urodzenie dziecka wiązało się z niebezpieczeństwem śmierci. Średnio co trzeci przypadek zgonu z tego powodu był odnotowywany jako taki, pozostałe określano jako mors ordinaria albo w ogóle nie podawano przyczyny. Przeciętne małżeństwo w Krasnem trwało 25 lat. Faktyczne różnicowanie było duże i wynosiło od niespełna 9 miesięcy do 44 lat. Prawie 80% małżeństw zostało rozwiązanych z powodu śmierci mężczyzny. Kobiety w chwili owdowienia liczyły średnio 44 lata, mężczyźni – 48. Wdowcy częściej niż wdowy i szybciej zawierali związki powtórne – przeważnie po 14 miesiącach, podczas gdy wdowy po 33. Niekiedy po śmierci żony w związku z urodzeniem dziecka wdowcy zawierali kolejny związek już po miesiącu²⁶.

Metoda rekonstrukcji rodzin na podstawie ksiąg metrykalnych w połączeniu z innymi metodami badawczymi i źródłami może stać się podstawą do badań o charakterze nie tylko demograficznym, ale także społeczno-obyczajowym. W ten sposób opracowano kilka zagadnień. Jedno z nich stanowi problem urodzeń nieślubnych. W Krasnem w latach 1786-1863 na 2 917 dzieci 142 pochodziło ze związku nieformalnego, co stanowi prawie 5% ogółu i przekłada się na średnio dwa nieślubne urodzenia rocznie. Dzieci te chrzczono tego samego dnia lub następnego po urodzeniu. Przeważnie otrzymywały imiona patrona z miesiąca urodzenia lub następnego. Wyraźny jednak jest też udział imion rzadko występujących w tej społeczności, które nadawano właśnie dzieciom nieślubnym. Było to swego rodzaju piętno, ale nadane tym, którzy w tym wypadku w niczym nie zawinili. Imiona te to na przykład: Anaklet, Bruno, Gerwazy, Izidor oraz Gertruda, Honorata, Krystyna, Monika. Analiza grupy matek nieślubnych dzieci pokazuje, że na 136 kobiet, które urodziły dzieci ze związków nieformalnych, po jednym porodzie odbyło 78 kobiet, po dwa – 18 kobiet, po trzy – 6 kobiet. Odnotowano też jeden przypadek kobiety, która

26. S. Rejman, *Ludność podmiejska Rzeszowa...*, s. 173-200. Więcej na temat małżeństw powtórnych patrz: S. Rejman, *Powtórne małżeństwa kobiet w społeczności wiejskiej w końcu XVIII i XIX wieku (na podstawie zrekonstruowanych rodzin z Krasnego)*, „Rocznik Przemyski”, T. 44: 2008, z. 4, s. 121-136.

odbyła cztery porody²⁷. Większość z nich była pannami. Określenie stanu społecznego w wielu wypadkach było niemożliwe do ustalenia, wydaje się jednak, że dominowały wśród nich służące. Większość kobiet pochodziła najpewniej z Krasnego, ale wyraźny był udział kobiet spoza tej miejscowości – najczęściej z sąsiednich, jak Malawa, Rzeszów, Czudec, Tyczyn, Łañcut, Łąka, Załęże, Bochnia. Mniej więcej co trzecia matka nieślubnego dziecka wyszła za mąż. Panny z dzieckiem wychodziły za mąż mając przeciętnie 28 lat, a więc później. Tylko w 10 przypadkach na 136 ojcowie uznali swoje dzieci. Był wśród nich ekonom, leśniczy, służący, o pozostałych niewiele wiadomo – prawdopodobnie niczym szczególnym nie wyróżniali się ze społeczności Krasnego. Tylko czterech z nich zalegalizowało związki, z których przyszły na świat ich dzieci. Umieralność dzieci nieślubnych była nawet nieco mniejsza niż dzieci ogółem. Ich sytuacja życiowa dotycząca majątku i prestiżu społecznego była jednak gorsza niż dzieci ze związków formalnych. Na 142 nieślubne dzieci znaleziono w księgach metrykalnych Krasnego metryki ślubu zaledwie 8 osób²⁸.

Odmienny problem, chociaż również związany z urodzeniami, stanowiła kwestia babek wiejskich, czyli kobiet pełniących funkcję akuszerki, ale bez fachowej wiedzy, które stopniowo były zastępowane przez osoby legitymujące się dokumentem poświadczającym zdobycie odpowiedniego wykształcenia. Imię i nazwisko kobiety odbierającej poród zapisywano w księdze ochrzczonych Krasnego od 1818 r., początkowo sporadycznie, a od 1822 r. niemal w każdym przypadku. Od 1852 r. pojawiała się też informacja, czy akuszerka dysponowała urzędowym potwierdzeniem swoich kwalifikacji, co miało miejsce tylko w dwóch przypadkach. Dysponujemy nazwiskami 86 kobiet, które wystąpiły w roli akuszerki, w tym 45 kobiet uczyniło to tylko jeden raz. W związku z dużym prawdopodobieństwem przypadkowości zostały one wyłączone z dalszej analizy. Pozostałe 41 kobiet najczęściej odbierało mniej niż 10 dzieci (21 osób), 10-100 dzieci (13 osób), rzadziej ponad 100 (6 osób). Wyjątek stanowiła Rozalia Uchman, przez której ręce przyszło na świat 398 noworodków. Z tej grupy 41 kobiet dokładniejsze informacje na podstawie identyfikacji udało się uzyskać w odniesieniu do 14. Wszystkie były mężatkami, większość z nich wcześniej wyszła za mąż (przed 20 rokiem życia), z wyjątkiem dwóch, co do których istnieją pewne wątpliwości, doczekały się własnych dzieci (przeważnie 5-6) i zapewne własne doświadczenia macierzyńskie były podstawowym źródłem

27. Urodzeń było 142, ale w tym 6 bliźniaczych. Problem wydania na świat dziecka będącego owocem nieślubnego związku dotyczył 103 kobiet.

28. S. Rejman, *Urodzenia nieślubne w Krasnem w latach 1786-1863*, Warszawa T. 27:2006, [druk 2009], „Przeszłość Demograficzna Polski”, s. 7-38.

ich wiedzy położniczej. Najczęściej kobiety rozpoczynały swoją praktykę po wydaniu na świat ostatniego dziecka. Po raz pierwszy występowały w tej roli mając 40-50 lat i zwykle funkcjonowały około 9 lat w tym swoistym zawodzie. Ocena skuteczności pomocy babek wiejskich nie jest jednoznaczna. Przeważnie, jeśli poród przebiegał bez komplikacji, rzeczywiście potrafiły pomóc. Jeśli pojawiały się trudności, pozostawały wobec nich bezradne. Cieszyły się jednak dużym poważaniem w lokalnej społeczności²⁹.

Metoda rekonstrukcji rodzin pozwala też na dokładniejsze poznanie spustoszeń czynionych przez epidemie poprzez odtworzenie związków rodzinnych łączących osoby zmarłe z ich powodu. W latach 1786-1863 z powodu chorób zakaźnych zmarło w Krasnem co najmniej 239 osób, co stanowi około 9% wszystkich zmarłych. Nieznacznie przeważali wśród nich mężczyźni (51,5%). Spośród chorób zakaźnych największe spustoszenie w rodzinach czyniła cholera – ponad połowę osób zmarłych z jej powodu łączyły więzi pokrewieństwa, powinowactwa lub wspólne miejsce zamieszkania. W przypadku febry było to nieco więcej niż 1/3. Najwięcej ofiar zebrała w Krasnem febra z 1806 r. O sile jej zasięgu świadczy przykład rodziny Kanforów. Michał i Małgorzata pobrali się 17 czerwca 1798 r. Doczekali się pięciorga dzieci. Dwie najstarsze córki zmarły wkrótce po urodzeniu. W 1806 r. Kanforowie mieli dwóch synów, a w trakcie trwania epidemii urodził im się trzeci, który zmarł przed upływem dwóch tygodni 3 kwietnia. Tydzień wcześniej Kanforowie stracili 6-letniego Józefa. Oni sami zmarli w maju – Michał 3 maja w wieku 32 lat, Małgorzata 29 maja w wieku 31 lat. Z pięciosobowej rodziny pozostał osierocony 3-letni Antoni, który zmarł w listopadzie tego samego roku³⁰.

Wobec dużej umieralności interesujące wydaje się zagadnienie przemian pokoleniowych rodzin chłopskich i poznanie odpowiedzi na pytanie, czy mimo niesprzyjających warunków rodziny się rozrastały, czy też wymierały, tak jak w przytoczonym wyżej przykładzie. W latach 1786-1800 w Krasnem zawarto 131 ślubów, z czego 76 stanowiły związki pierwsze. Dalsze losy udało się odtworzyć dla 59 par zawierających pierwsze małżeństwo, tak więc pokolenie rodziców stanowiło 118 osób. Powołali oni do życia 320 dzieci – średnio na małżeństwo przypada nieco ponad pięcioro dzieci, ale jeśli odliczymy siedem małżeństw bezdzietnych, to

29. S. Rejman, *Kim były XIX-wieczne „babki wiejskie”?* (Na przykładzie wsi Krasne pod Rzeszowem), „Studia i materiały z dziejów społecznych Polski południowo-wschodniej”, T. I, pod red. Z. Budzyńskiego, Rzeszów 2003, s. 182-196.

30. S. Rejman, *Ofiary chorób epidemicznych w Krasnem w latach 1786-1863*, w: *Wierny swemu dziedzictwu. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Półćwiartkowi*, pod red. ks. S. Nabywańca, B. Lorens, ks. S. Zabraniaka, Rzeszów 2010, s. 300-314.

będzie to sześcioro dzieci. Przed ukończeniem 14 roku życia zmarło 149 dzieci (47,6%). Z tych, które przeżyły, 104 zawarło związek małżeński. Ponieważ kilka związków się powtarzało, to znaczy, że obydwójce nowożeńcy pochodzili z pokolenia dzieci, skutkiem czego tworzyli jeden nowy związek, a nie dwa, w rezultacie w pokoleniu tym powstało 98 nowych małżeństw, a więc liczba małżeństw nie podwoiła się. Dwie rodziny dały początek sześciu kolejnym – była to wartość największa. W 16 rodzinach żadne dziecko nie zapoczątkowało nowej. Przeważnie w każdej rodzinie małżeństwo zawierało od jednego do czworga dzieci. Wśród 98 ślubów zawartych przez pokolenie dzieci 73 stanowiły związki pierwsze, 18 osób dwukrotnie zawierało małżeństwo, 7 osób – trzykrotnie. W pokoleniu dzieci przyszło na świat co najmniej 568 dzieci. Przeciętnie na każde małżeństwo wypada prawie sześcioro dzieci, a po odliczeniu siedmiu małżeństw bezdziejnych – nieco ponad sześcioro. Zmarło w dzieciństwie minimum 256 dzieci (45%). W pokoleniu wnuków zawarto co najmniej 93 małżeństwa, a proces tworzenia rodzin wciąż trwał. W pokoleniu rodziców co druga-trzecia rodzina nie znajdowała przedłużenia w pokoleniu następnym, a dietna rodzina dawała początek średnio trzem nowym. W miarę upływu czasu wyraźne też widać pewne przemiany obyczajowe³¹.

Indywidualne przypadki losów rodzin chłopskich zostały scharakteryzowane w odrębnym artykule. Przedstawiają one losy par małżeńskich, z jednej strony indywidualne i wyjątkowe, a z drugiej wpisane w odwieczny ciąg przemian pokoleniowych i zdeterminowane kondycją człowieczego losu. Byli więc małżonkowie, którzy mieli to szczęście, że wszystkie ich dzieci szczęśliwie przeżyły dzieciństwo, jak Józef Walaszek i Katarzyna z domu Ryczywoń. Jednak dwoje z ich dziewięciorga dzieci zmarło jako młodzi ludzie w stanie wolnym. Józef i Katarzyna przeżyli w małżeństwie 25 lat, co również należy uznać za szczęśliwą okoliczność, ponieważ były i takie osoby, które trzy albo nawet cztery razy stały na ślubnym kobiercu, co znacznie komplikowało system więzi pokrewieństwa i powinowactwa. Pomimo bezradności wobec praw natury każdy starał się walczyć o byt swojej rodziny, a czasem i o prawo do osobistego szczęścia³².

Niektórym jednak przyszło żyć w wyjątkowo trudnych warunkach, bowiem na marginesie społeczności wiejskiej, a przecież w przeszłości poczucie

31. S. Rejman, *Przemiany pokoleniowe w rodzinach wiejskich w końcu XVIII i w XIX wieku (na przykładzie zrekonstruowanych rodzin z Krasnego pod Rzeszowem)*, w: *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV-XX wieku. Struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze*, pod red. C. Kukli, Warszawa 2008, s. 391-408.

32. S. Rejman, *Z życia rodzin chłopskich w Krasnem w końcu XVIII i w XIX wieku*, „Rocznik Przemyski”, T. XLIII: 2007, z. 4, Historia, s. 119-130.

przynależności do wspólnoty było istotnym czynnikiem poczucia bezpieczeństwa, jak też źródłem realnej pomocy w trudnych sytuacjach. W Krasnem taką grupę tworzyli przybysze do tej miejscowości. Najprawdopodobniej znaleźli się tutaj w poszukiwaniu służby, a wobec dominującego osiadłego trybu życia traktowani byli przez miejscowych z nieufnością jako obcy. Należeli tu również pensjonariusze szpitala, funkcjonującego jako przytułek dla ubogich, pomimo że byli wśród nich osoby w przeszłości pozostające w związku małżeńskim, w którym doczekały się dzieci. Zdarzało się i tak, że w przytułku znajdowały schronienie małżeństwa. Kolejną grupę stanowili wędrowni żebracy, którzy pochodzili z Krasnego lub okolicy i taki obrali sposób życia, najczęściej z konieczności. O ile wędrowni żebracy byli w jakiś sposób znani lokalnej społeczności, nieznanymi włączędzy pozostawali często anonimowi lub znano jedynie ich imię. Były to osoby młode, poprzez im tylko znane losy zmuszone do tułaczki, w czasie której często spotykali na swojej drodze śmierć i byli grzebani w bezimiennych nieraz mogiłach³³.

Zapisy w księgach metrykalnych Krasnego związane z właścicielami tej wsi wyróżniają się spośród innych obszerniejszą formą, przyciągają także uwagę, ponieważ osoby, których dotyczą, nie były anonimowe w lokalnej społeczności. Mogą one stanowić pomoc w badaniach genealogicznych. W omawianym okresie z Krasem związani byli Skrzyńscy, którzy posiadali tę wieś początkowo najpewniej w charakterze dzierżawy lub zastawu, a przejęli ją w 1799 r. Dokonał tego Antoni Skrzyński, żonaty najpierw z Eleonorą z Olszewskich. W księdze ochrzczonych Krasnego znajdują się metryki chrztu trojga ich dzieci. Brakuje informacji o zgonie Eleonory i o powtórnym małżeństwie Antoniego z Anielą z Gołuchowskich, ale są informacje o chrzcie ich pięciorga dzieci, w tym bliźniaczek. W 1804 r. Antoni zmarł. Aniela Skrzyńska pozostawała w stanie wdowim przez cztery lata, po czym w 1808 r. poślubiła Antoniego Kochanowskiego herbu Korwin. Pięć dni przed ślubem został pochowany Aleksander Skrzyński, 9-letni syn Anieli z poprzedniego małżeństwa. W księgach metrykalnych Krasnego odnotowano chrzest dwojga dzieci tej pary. Nie wiadomo, kiedy Krasne wraz z ręką Amelii Skrzyńskiej, córki Antoniego Skrzyńskiego i Anieli z Gołuchowskich, przeszło w ręce jej męża Jana Zygmunta Skrzyńskiego, naczelnego wodza powstania listopadowego. Z małżeństwa tego przyszły na świat dwie córki, Jadwiga i Zofia. Po śmierci męża majątkiem zarządzała Amelia, następnie jej starsza córka Jadwiga. Nie udało się jednak uratować go

33. S. Rejman, *Na marginesie lokalnej społeczności wiejskiej (na podstawie ksiąg metrykalnych parafii Krasne z lat 1786-1863)*, w: *Od Lwówka Śląskiego do Lwowa. Studia i materiały z dziejów południowej Polski*, pod red. Z. Budzyńskiego, Rzeszów 2012, s. 167-181.

przed ruiną – w 1882 r. na licytacji nabył go Bronisław Bielański herbu Gryf, sędzieja z Rzeszowa. Siostry Jadwiga i Zofia nie wyszły za mąż, a po śmierci pochowano je w grobie rodziny Skrzyńskich w Krasnem³⁴.

Omówione dzieje demograficzne Krasnego nie wyczerpują tematu, zarówno pod względem chronologicznym, jak i problemów badawczych. Księgi metrykalne stanowią wyjątkowe źródło, które może stać się podstawą badań nie tylko demograficznych. W połączeniu z innymi źródłami daje ono możliwość odtworzenia i pogłębienia historii miejscowości. W dobie rozwoju regionalizmu, który, czerpiąc z tradycji i historii lokalnej i regionalnej, przyczynia się do kształtowania postaw obywatelskich i podejmowania działań na rzecz własnej miejscowości i regionu, byłoby pożądane, aby prace z tym źródłem kontynuowano.

KRASNE – THE DEMOGRAPHIC HISTORY OF THE VILLAGE FROM 1786 TO THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY BASED ON THE PARISH REGISTERS

Summary

The demographic history of the village Krasne (the Krasne parish included also other villages) from 1786 to the second half of XIX century was presented in the article, and was based on the parish registers. The Krasne parish in the examined period of time demonstrated a continuity of the pastoral cast. The demographic rates used to assess the credibility of the source are positive. During the examined period there were 3794 baptisms, 725 marriages and 2 645 deaths in Krasne. They were all analyzed using a number of statistical methods. Moreover, the following aspects were analyzed, based on a reconstruction of families method: unmarried births, women performing function of midwife, deaths due to epidemics in families, generation transformations in peasant families, individual fates of given members of the rural population, persons of the underclass of rural population, owners of the village: Skrzyńscy, Kochanowscy.

Słowa kluczowe: księgi metrykalne, Krasne, koniec XVIII i XIX wiek, chrzty, śluby, zgony, rekonstrukcja rodzin

34. S. Rejman, *Przyczynek do dziejów rodziny Skrzyńskich w Krasnem w latach 1793 -1882 (na podstawie zapisów w księgach metrykalnych)*, „Limes. Studia i Materiały z Dziejów Europy Środkowo-Wschodniej”, t. 1/2008, s. 79-95.

Key words: parish registers, Krasne, the end of XVIII and XIX century, baptisms, marriages, deaths, reconstruction of the families

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Archiwum Państwowe w Rzeszowie, *Zespół 1107/0 Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej w Krasnem*, sygn. 1-5.

Literatura:

Budzyński Z., *Ludność pogranicza polsko-ruskiego w drugiej połowie XVIII wieku*, T. I, Przemyśl-Rzeszów 1993.

Bystron J. S., *Księga imion w Polsce używanych*, Warszawa 1938.

Gieysztorowa I., *Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII-XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R.19, 1971, nr 4, s. 557-603.

Gieysztorowa I., *Od metryk do szacunków ludności*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 12, nr 2, s. 283-298.

Gieysztorowa I., *Rodzina staropolska w świetle badań demograficznych. Zarys problematyki w: Społeczeństwo staropolskie*, pod red. A. Wyczańskiego, T. II, Warszawa 1979, s. 159-175.

Gieysztorowa I., *Szlacheckie i chłopskie rodziny północnego Mazowsza u schyłku XVIII wieku w: Studia nad gospodarką, społeczeństwem i rodziną w Europie późnofeudalnej*, Lublin 1987, s. 319-332.

Gieysztorowa I., *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976.

Gliwa A., *Krasne*, w: *Encyklopedia Rzeszowa*, red. nac. J. Draus, Rzeszów 2004, s. 256-257.

Kukło C., *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009.

Okólski M., *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Warszawa 2005.

Półciwiatek J., *Latyfundium Rzeszowskie*, w: *Dzieje Rzeszowa*, T. I, pod red. F. Kiryka, Rzeszów 1994, s. 549-606.

Rejman S., *Demograficzne fakty śmierci w księgach metrykalnych z lat 1784-1880 z podmiejskich okolic Rzeszowa*, w: *Choroba i śmierć w perspektywie społecznej w XIII-XXI wieku*, pod red. D.K. Chojeckiego, E. Włodarczyka, Warszawa 2010, s. 187-203.

Rejman S., *Kim były XIX-wieczne „babki wiejskie”? (Na przykładzie wsi Krasne pod Rzeszowem)*, „Studia i materiały z dziejów społecznych Polski południowo-wschodniej”, T. I, pod red. Z. Budzyńskiego, Rzeszów 2003, s. 182-196.

-
- Rejman S., *Ludność podmiejska Rzeszowa w latach 1784-1880. Studium demograficzno-historyczne*, Rzeszów 2006.
- Rejman S., *Na marginesie lokalnej społeczności wiejskiej (na podstawie ksiąg metrykalnych parafii Krasne z lat 1786-1863)*, w: *Od Lwówka Śląskiego do Lwowa. Studia i materiały z dziejów południowej Polski*, pod red. Z. Budzyńskiego, Rzeszów 2012, s. 167-181.
- Rejman S., *Ofiary chorób epidemicznych w Krasnem w latach 1786 – 1863*, w: *Wierny swemu dziedzictwu. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Półciwarkowi*, pod red. ks. S. Nabywańca, B. Lorens, ks. S. Zabrania, Rzeszów 2010, s. 300 – 314.
- Rejman S., *Pogranicze w mikroskali. Chrzty, śluby i pogrzeby w społeczności łacinników i unitów w końcu XVIII i XIX w. na przykładzie Krasnego i Tarnawki*, w: *Dwa pogranicza: Galicja Wschodnia i Górny Śląsk. Historia – Problemy – Odniesienia*, pod red. Z. Budzyńskiego i J. Kamińskiej-Kwak, Rzeszów 2003, s. 173-187.
- Rejman S., *Powtórne małżeństwa kobiet w społeczności wiejskiej w końcu XVIII i XIX wieku (na podstawie zrekonstruowanych rodzin z Krasnego)*, „Rocznik Przemyski”, T. 44: 2008, z. 4, s. 121-136.
- Rejman S., *Przemiany pokoleniowe w rodzinach wiejskich w końcu XVIII i w XIX wieku (na przykładzie zrekonstruowanych rodzin z Krasnego pod Rzeszowem)*, w: *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV-XX wieku. Struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze*, pod red. C. Kukli, Warszawa 2008, s. 391-408.
- Rejman S., *Przyczynek do dziejów rodziny Skrzyńskich w Krasnem w latach 1793 -1882 (na podstawie zapisów w księgach metrykalnych)*, „Limes. Studia i Materiały z Dziejów Europy Środkowo-Wschodniej”, t. 1/2008, s. 79-95.
- Rejman S., *Urodzenia nieślubne w Krasnem w latach 1786-1863*, Warszawa T. 27:2006, [druk 2009], „Przeszłość Demograficzna Polski”, s. 7-38.
- Rejman S., *Z życia rodzin chłopskich w Krasnem w końcu XVIII i w XIX wieku*, „Rocznik Przemyski”, T. XLIII: 2007, z. 4, Historia, s. 119-130.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, T. IV, pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, Warszawa 1883, s. 626-627.
- Zamorski K., *Transformacja demograficzna w Galicji na tle przemian ludnościowych innych obszarów Europy Środkowej w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, Kraków 1991.